İDİL

NÎSÂBÛRÎ'NİN (SA'LEBİ) KISAS-I ENBİYÂ'SINDA Mİ'RAC KONULU MİNYATÜRLER

Seçil Sever Demir
Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, secil.sever(at)idu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1506-2840

Filiz Adıgüzel Toprak
Doç., Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, f.adiguzeltoprak(at)gmail.com, ORCID: 0000-0002-6032-7027

Sever Demir, Seçil ve Filiz A. Toprak. "Nîsâbûrî'nin (Sa'lebi) Kisas-ı Enbiyâ'sinda Mi'rac Konulu Minyatürler". idil, 76 (2020 Aralık): s. 1855–1870. doi: 10.7816/idil-09-76-08

ÖZ

Bu çalışmada, Nîsâbûrî'nin *Kısas-ı Enbiyâ* adlı edebî eserinin 16. yüzyılda istinsah edilmiş iki nüshasında bulunan 'Hz. Muhammed'in Mi'racı' konulu beş farklı minyatür, kompozisyon kurgusu ve figürler bakımından incelenmiştir. Bu minyatürlerden ikisi, Staatsbibliothek zu Berlin'in (Berlin Devlet Kütüphanesi) 'Diez A fol.3' koleksiyonunda kayıtlı, 16. yüzyılın ikinci yarısında Şiraz'da üretilmiş *Kısas-ı Enbiyâ*'da yer almaktadır. Diğer üç minyatür ise, Dallas Museum of Art'ın (Dallas Sanat Müzesi) 'Keir3' koleksiyonunda kayıtlı, 1570-1580 yıllarında Kazvin'de üretilmiş *Kısas-ı Enbiyâ*'da yer almaktadır. İslamî gelenekte 'Mi'rac' hadisesi, Hz. Muhammed'in Mekke'den Kudüs'e oradan da göklere olan yolculuğunu ifade eder. İslam kitap sanatlarında, 15. ve 19. yüzyıllar arasında üretilmiş Mi'rac tasvirlerinin bulunduğu yazmalar, Mi'racın sevilen ve kabul gören bir konu olduğunu göstermektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen minyatürlerde, ana hatlarıyla aynı kompozisyon kurgusu izlenmiştir. Mi'racın konusu gereği, minyatürlerde görülen ortak figürler, Hz. Muhammed, Burak, Cebrail ve diğer meleklerdir. Kısas-ı Enbiyâ metninde 'Cennet Hizmetçisi Melekler' olarak genel bir tanımlaması yapılan bu figürler, elinde buhurdan taşıyanlar; içi ateş dolu nur kâsesini taşıyanlar; Hz. Muhammed'e sunulan içecek kâselerini taşıyanlar; secde eden ve Kur'an sayfasını taşıyanlar olarak sınıflandırılabilir. Buna göre, her bir figür kompozisyondaki yeri, biçim özellikleri ve üslûp bakımından ele alınmış; figürlerin ortak ve farklı yönleri hakkında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bunun yanında, biçimsel olarak ayrıntılı bir analiz sunabilmek amacıyla figürler kompozisyondan bağımsız tek olarak çizilmiştir. Bu makalenin amacı, 'Mi'rac' konusunun resmedilişinde, figürlerin ve diğer görsel unsurların biçim özelliklerini araştırmak ve minyatür aracılığıyla görsel anlatımın kültürel ve simgesel dağarcığa olan katkısını değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Nîsâbûrî (Sa'lebi), Kısas-ı Enbiyâ, Mi'rac, melek figürü, minyatür sanatı

"Bu çalışma, Seçil Sever'in, "Nîsâbûrî'nin (Sa'lebî) 'Kısas-ı Enbiyâ' adlı Eserindeki Minyatürlerde Melek Figürü ve Ozgün Tasarımlar" başlıklı Sanatta Yeterlik tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

Makale Bilgisi:
Geliş: 3 Ekim 2020 *Düzeltme: 12 Kasım 2020* *Kabul: 20 Kasım 2020*

© 2020 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

'Kısas', 'bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek; bir adama bir haber veya sözü beyan edip bildirmek' anlamlarında kullanılmaktadır (Şengül, 2002: 498). Arapça 'kıssa' ve 'nebi' kelimelerinin çoğul hallerinden oluşan 'Kısas-ı Enbiyâ' ise bir edebî tür olarak 'peygamberlerin kıssaları, tarihleri' anlamındadır; *Kısas-ı Enbiyâ*'da peygamberlerin hayat hikâyeleri ve tebliğ faaliyetleri, daha çok ders ve ibret verici yönleriyle nakledilmiştir (Kaplan, 2013: 4-8). *Kısas-ı Enbiyâ* ve/veya *Kısas-ül Enbiya* adı verilen bu eserlerde, Tevrat, İncil, Kur'an-ı Kerim, tefsirler ve hadislere dayanılarak peygamberlerin ve dinî önderlerin yaşamları ve mucizeleri anlatılmaktadır (Gürkan, 2016: 71, Yılmaz, 2009:1).

Bu makaleye konu olan *Kısas-ı Enbiyâ* nüshaları, Nîsâbûrî (Sa'lebî) (ö.1035) tarafından 11. yüzyılda Nişabur'da telif edilmiş ve 16. yüzyılda Sâfevi hâkimiyetindeki Kazvin ve Şiraz şehirlerinde istinsah edilip resimlenmiş iki minyatürlü nüshadır. Bu nüshalardan biri Staatsbibliothek zu Berlin, Diez A fol. 3, diğeri ise Dallas Museum of Art, Keir Collection (Keir 3)'te kayıtlıdır.

Yaklaşık 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar din konulu ve/veya edebî yazma eserlerde farklı anlatımlarla yer bulmuş olan Mi'rac tasvirlerinde, Kur'an-ı Kerim ve hadisler gibi resmi din kaynakları tarafından nakledilen anlatımlar dışında başka kabullerin de etkisi olduğu görülmektedir. Çeşitlenen anlatımlardaki en güçlü etken, farklı coğrafyalarda yaşayan Müslüman toplumların kendi kültür ve inançlarından kaynaklanan miraç algılayışlarıdır.

İslam dünyası için görsel anlamda büyük önem taşıyan, başta Hz. Muhammed olmak üzere, İslam dininin kabul ettiği diğer peygamberlerin de imgelerine yer veren *Kısas-ı Enbiyâ* yazmaları, melek figürleri bakımından da zengin bir repertuara sahiptir. Mi'rac konulu minyatürler ise, konu gereği melek figürlerinin çokça işlendiği kompozisyonlardır. 16. yüzyıl Safevi minyatür sanatının üslûp özelliklerini sergileyen bu minyatürler, aynı zamanda minyatür sanatı bağlamında biçim ve renk açısından 'melek' figürünün nasıl ele alındığını da göstermektedir.

Hz. Muhammed'in Mi'rac Mucizesi

Sözlükte 'yukarı çıkmak, yükselmek' anlamındaki 'urfic' kökünden türemiş olan 'mi'rac' kelimesi, 'yukarı çıkma vasıtası, merdiven' anlamına gelir. Terim olarak Peygamber'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eden Mi'rac, Hz. Muhammed'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuk olan 'isrâ' ile birlikte, oradan göklere yükselmesi hadisesini ifade etmektedir (Ağırakça, 2014: 3, Yavuz, 2005: 132). Bu hadise kaynaklarda daha çok 'İsrâ ve Mi'rac' şeklinde geçse de, günlük kullanımda 'Mi'rac' kelimesiyle her ikisi de kastedilir (Ağırakça, 2014: 3).

Yavuz'a göre (2005: 132), göğe yükseliş tasavvuru, eski Hint ve İran mitolojilerinde ve diğer dinlerde de görülmektedir; örneğin, Yahudi geleneğinde İdrîs, İbrâhim, Mûsâ ve İşâyâ gibi peygamberlerle bazı tarihî kişiliklerin yeryüzünden ilâhî âlemlere çıktığına inanılır. Hıristiyanlık inancına göre Hz. Îsâ çarmıha gerildikten sonra mezarından çıkıp ilâhî âleme yükselmiştir (Matta, 28/1-7; Markos, 16/19); ayrıca Pavlus'un Kudüs'e doğru giderken melek eşliğinde göğe yolculuk yaptığı da rivayet edilmiştir (Yavuz, 2005:132). "Hz. Muhammed'in İsrâ ve Mi'rac hadisesi Hicretten bir yıl önce gerçekleşmiştir. Bu mucizevi olayın Hz. Peygamber'in en zor döneminde bir nevi teselli olarak Allah katından gönderilen bir ikram ve lütuf olduğunu söylemek gerekir" (Karadaş, 2019: 60).

Kuran-Kerim'de Hz. Muhammed'in hiçbir mucizesine yer verilmez, Kur'an'ın kendisinin zaten bir mucize olduğuna inanılır. Hz. Muhammed'in en önemli mucizesi Mi'ractır. İsrâ Suresi 1-22 ayetinde Allah'ın ayetleri göstermek için Hz. Muhammed'i Burak ile Mekke'de bulunan Mescid-i Haram'dan, Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksâ'ya götürdüğü bildirilmektedir (And, 1998: 133). Hz. Peygamber'in İsrâ ve Mi'rac Mucizesi, Kur'an'da açık olarak sadece 'İsrâ' kısmıyla yer almaktadır. Hadislerde ise, hem olayın başlangıcına dair birtakım ilave bilgiler hem de devamında, Kudüs durağı sonrasında göklere doğru gerçekleşen bir Mi'rac hâdisesinden bahsedilmektedir (Karadaş, 2019: 57). Mi'rac yolculuğunun ardından Kâbe'ye dönen Hz. Muhammed'in yolculuğu hicret ile devam etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de 'isrâ'dan (gece yolculuğu); İsrâ suresi[1] dışında el-En'âm 6/103; eş-Şûrâ 42/51, el-Feth 48/28 surelerinde bahsedilirken (Yavuz,2005:135), Mi'rac hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. "İsra olayını anlatanların aksine Mi'rac'a dair olduğu iddia edilen Kur'an ayetleri son derece semboliktir, ayet metinlerinde geçen zamirler farklı anlam katmanlarına açık yollar bırakmaktadır. Bu ayetlere ek olarak hadis kaynaklarında da Miraçla ilgili pek çok efsanevi anlatım yer almaktadır" (Deniz, 2019: 230).

Hz Peygamber'in İsra - Mir'ac'ı ve diğer mucizelerine dair daha detaylı bilgiler ise ilk dönem eserlerde bulunmazken, özellikle ikinci ve üçüncü yüzyılda yazılan hadis ve siyer kitaplarında yer almaktadır. Önde gelen tarihçilerden Taberi, *et-Tarih* adlı eserinde bu rivayetleri genişçe nakleder. Resulullah'ın Ümm Hanî'nin evinde yatarken uyku ile uyanıklık arasında Cebrail Aleyhisselam'ın kendisine geldiği; Allahu Teala'nın kendisini katına davet ettiğini beyan eder. Arşta Cennet meleği Rıdvan'ın getirdiği su ile abdest aldığı ve burada kırk bin Burak gördüğünü de kaydeder. Taberi bir başka rivayetinde ise, Resulullah'ın Kabe'yi tavaf ettikten sonra Hatim'de dinlenirken Cebrail gelmiş ve O'nu Burak adındaki bineğe bindirerek arşa çıkarmıştır. Burak'a binmeden önce kendilerini diğer üç büyük melek de beklemiş ve eşlik etmiştir. Taberi bu rivayette Burak'ı bir at gibi tarif eder. Attan küçük, eşekten büyük ve yüzü insan yüzüne benzemektedir. Resulullah'ın her kat semada karşılaştıkları olaylar anlatılır. Hangi peygamberlerle görüştüğü ve daha sonra ise bizzat Allah-u Teala'yı gördüğü kaydedilir. (Taberi, 2013: III, 93-94)

Bizzat Taberi'nin eserinde olduğu gibi, diğer kaynaklarda da çok çeşili ve birbirine muhalif çok sayıda rivayet vardır. Bunların doğruluğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Sadece İsra olayının gerçekleştiği, bizzat Kur'an ile sabittir. Burada da yine fazla detay bulunmaz.

Miraç siyer ve hadis kitaplarında yer alan bilgiler ışığında; bu gece beş vakit namaz farz kılındı, Bakara Suresi'nin son iki ayeti hediye edildi. Bu olaya dair ayrıntılar temel İslam kaynaklarından Buhârî'nin Sahîh'inde 9 ayrı bölümde; Müslim'in Sahîh'inde ise iman bölümünde 13 rivâyet olarak bulunmaktadır. Mirâcın mahiyetine yönelik tartışmalar, bu semâvî yolculuğun uykuda mı uyanıkken mi gerçekleştiği ve bu durumun sonucunda Hz. Muhammed'in bu olayı sadece ruh ile mi yoksa ruh ve ceset birlikte mi yaşadığı üzerinde yoğunlaşmaktadır (Yılmaz, 2016: 36-37).

And'a göre (1998: 133), Mi'rac daha çok Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra hizmetine girmiş olan Müslümanlar tarafından söylenmiştir. Hadis kaynakları ile siyer ve delâil kitaplarında, İsrâ ve Mi'racla ilgili birçok rivayet olduğu bilinmektedir. Buhârî ve Müslim'de yer alan rivayetlere göre Mi'rac hadisesi, "Bir gece Hz. Muhammed Kâbe'de Hicr veya Hatîm denilen yerde iken bazı rivayetlerde uykuda bulunduğu sırada veya uyku ile uyanıklık arası bir halde Cebrâil geldi, göğsünü açtı, zemzemle yıkadıktan sonra içine iman ve hikmet doldurup kapattı. Burak adlı bineğe bindirip Beytülmakdis'e götürdü" (Yavuz, 2005: 132) şeklinde nakledilmiştir. O gece Hz. Muhammed, Cebrail'in getirdiği Burak'ın sırtına binerek Mekke'den Kudüs'teki Beyt'ül Makdis'e gelir; Cebrail'in kendisine ikram ettiği iki içki kadehinden sütü alıp içer, sonra Burak sırtında göğe yükselir. Peygamber olduğu anlaşıldığında kapı açılır ve ilk olarak Hz. Âdem ile karşılaşır, buradan ikinci göğe çıkar, Hz. İsa ve Hz. Yahya ile karşılaşır. Üçüncü gökte ise Hz. Yusuf ile karşılaşır, dördüncü gökte Hz. İdris, beşinci gökte ise Hz. Harun, altıncı gökte Hz. Musa ile yedinci ve son gökte ise Hz. İbrahim ile karşılaşır. Hz. Muhammed daha sonra Sidret'ül Münteha'ya[ii] gelir. Cebrail buradan öteye geçemez ve Hz. Muhammed yalnız olarak Allah'ın huzuruna çıkar (And,1998: 134).

Karadaş (2019: 61-62), konuyla ilgili kapsamlı çalışmasında Mi'rac hadisesini şu şekilde anlatmıştır:

> "İsrâ ve Mi'racın diğer durakları ise hadîslerde geçtiği ve yukarıda ifade edildiği şekliyle yedi kat göktür. Yedinci kat gökte Hz. İbrahim'in duvarına yaslanmış vaziyette oturduğu el-Beytü'l-Ma'mur denilen yere Hz. Peygamber uğramıştır. Burası, hadîslerdeki tasvire göre her gün 70 bin meleğin ziyaret ettiği, meleklere ait bir ibadet ve zikir mekânıdır. Buradan O, es-Sidretü'l Müntehâ'ya yükseltilmiştir. Zikredilen es-Sidretü'l-Müntehâ'nın müttefekun aleyh rivayetlerde yedinci kat gökte, bazı rivayetlerde ise altıncı kat gökte olduğu ifade edilir. 'Arabistan kirazı' da denilen sidre ağacı, yaprakları filkulağı, meyveleri ise testi büyüklüğündedir; ağacın kapladığı alan ise, bir atlının gölgesinde 70 yıl gideceği bir mesafe kadardır; dibinden ikisi zâhir, ikisi bâtın dört nehir akmaktadır. Bunlardan zâhir olanlar Fırat ve Dicle, bâtın olanlar ise cennet nehirleridir. Bu ağaç, Hz. Peygamber'in uğradığı son mekândır. Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin aktardığına göre bu ağaca Sidretü'l-Müntehâ denmesi, burasının meleklerin ve insanların ruhlarının varabileceği son nokta olmasındandır".

And ise (1998: 133-134), Mi'rac hadisesine şu şekilde yer vermiştir;

> "Ona cennet gösterilir, Sidre ağacının etrafında dört ırmak bulunmaktaydı, bunların dışta akanların Fırat ve Dicle ırmakları olduğu yazılmaktadır. Hz. Muhammed daha sonra Beyt-i Mamur'a gelir. Burada ise 70 bin meleğin her gün ibadet ettiğini görür. Allah 50 vakit namazı farz kılar, Hz. Musa'ya bunu anlatan Hz. Muhammed'e Hz. Musa bu ibadetin çok fazla olduğunu azaltmasını istemesini söyler ve Hz. Muhammed Allah'ın katına çıkarak Namazın azaltılmasını ister ve beş vakit namaz farz olur. Hz. Muhammed'in göğe çıkarıldığı günün 619 yılının Recep ayının 27. pazartesi günü olduğu bilinmekte ve bu bugün Mi'rac Kandili olarak kutsal gece olarak bilinmektedir.
>
> Mi'racla ilgili rivayetlerde bazı farklılıklar mevcuttur. Mesela sahih rivayetlerin bir kısmında doğrudan Mescid-i Haram'dan semaya yükseliş anlatılır. Ancak İsrâ ve Mi'racın aynı gecede gerçekleştiği kabul edilip rivayetlerin bütünü göz önüne alındığında Hz. Muhammed'in Mescid-i Aksa'ya uğradığı ve burada içlerinde İbrahim ve İsa'nın da bulunduğu peygamberler topluluğuna namaz kıldırdığı anlaşılmaktadır" (Yavuz, 2005: 133).

Mi'rac hadisesine dair birçok kaynakta çeşitli anlatımlara rastlansa da, konunun özü değişmez. İslam dünyası için büyük önem taşıyan Hz. Muhammed'in imgesinin ve beraberinde simgesel bazı anlatımların oluşturulmasına zemin hazırlayan Mi'racın konusu, kitap sanatları bakımından zengin bir içerik sunmaktadır. Hz. Muhammed'in göğe yükselişi fikri etrafında biçimlenen konu, makale kapsamında incelenen minyatürlerde, benzer bir kompozisyon şemasında ele alınmıştır. Bununla birlikte kompozisyonlarda görülen figürler de (Hz. Muhammed, Burak, melekler ve doğa elemanları) biçim, renk ve duruş özellikleri açısından benzerlikler gösterir. Aşağıda, iki farklı *Kısas-ı Enbiyâ* nüshasında bulunan beş Mi'rac konulu minyatürde görülen melek figürleri çizimler eşliğinde, minyatür sanatı uygulamalarında kullanılan görsel unsurlar olmaları bakımından incelenmiştir.

'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ*

Staatsbibliothek zu Berlin (SBB) Diez 3, (varak 2a, 226b)

SBB Diez 3'te kayıtlı *Kısas-ı Enbiyâ* nüshasında yer alan 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi' konulu minyatürler, varak 2a (Resim 1) ve varak 226b'de (Resim 2) görülmektedir. Safevi dönemi Şiraz okuluna ait olduğu düşünülen (Milstein vd, 1999: 185-186) 1577 tarihinde istinsah edilmiş olan eser, 29,5 x 17,5 cm ölçülerindedir (Bağlantı 1, 2020). Toplam 246 varaktan oluşan eserde 22 minyatür bulunmaktadır. Varak 2a ve varak 226b'deki minyatürler, eserde bulundukları yer itibariyle işlevsel açıdan farklılık gösterir; varak 2a, eserin çift sayfa halinde düzenlenmiş zahriyesinde (varak 1b-2a) yer almaktadır. Yazma eserlerin açılış (takdim) sayfaları olarak nitelenen zahriyeler, eserin temellük kaydının bulunduğu, esas metnin başladığı varağın arka yüzüdür. Zahriye, özellikle mushaflar ve değerli yazma eserlerde karşılıklı sayfalar halinde düzenlenmiş ve çoğunlukla her iki sayfanın da tamamı tezhiplenmiştir. Ancak, SBB Diez 3'te yer alan, karşılıklı çift sayfa halinde düzenlenmiş zahriye (varak 1b-2a) tezhiplenmemiş, bunun yerine, metinden bağımsız iki farklı konuda iki ayrı minyatürden oluşmuştur. Varak 2a, Hz. Muhammed'in Mi'acını konu alırken, varak 1b'de Hz. Muhammed'in Mi'rac yolculuğuna çıkmadan önce bir meclisi tasvir edilmiştir.

Gruber'a göre (2008: 253), Mi'rac metinlerinin İslam dünyasındaki yaygınlığı; bu metinlerin birer eğitim aracı olarak kullanılması; mezhepler arası üstünlük mücadelesinde kullanılması; böylece Peygamberin diğer peygamberlerden üstünlüğünü ispatlayarak İslam'ın yayılmasına hizmet etmesi gibi sebeplerle Mi'rac metinleri sıklıkla istinsah edilmiştir. Örneğin, özellikle 16. yüzyılda, İran edebiyatının önemli ve sevilen eserlerinin minyatürlü nüshalarının çoğunda ilk minyatür Mi'rac hadisesine ayrılmıştır (Deniz, 2019: 239). Ayrıca, Milstein vd. (1999: 163), Nisaburi'nin *Kısas-ı Enbiya*'sının ilk örneklerinde Mi'rac hadisesinden söz edilmemesine rağmen 16. yüzyıldan itibaren zahriyelerde görüldüğü, hatta bazen peşpeşe üç Mi'rac minyatürüne yer verildiğini belirtmektedir.

Resim 1. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 2a (Bağlantı 1, 2020), (Çizim: Seçil Sever Demir).

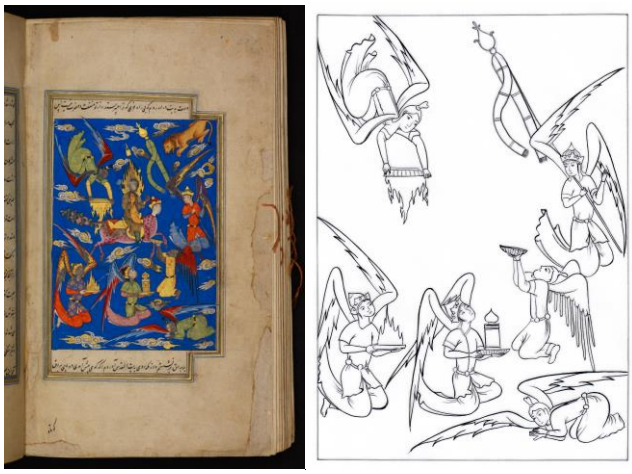

Resim 2. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 2a (Bağlantı 1, 2020), (Çizim: Seçil Sever Demir).

SBB Diez 3 varak 2a'daki kompozisyon dikeyde dikdörtgen bir çerçeve içinde düzenlenmiştir. Mi'rac hadisesinin ana teması olan Hz. Muhammed'in göğe yükselmesi, Mi'rac minyatürlerinin tamamında, arka planın gökyüzü olarak betimlendiği kompozisyonlarda işlenmiştir. SBB Diez 3, varak 2a'da ve incelenen diğer minyatürlerde de görüleceği üzere, arka plan kobalt mavisine boyanmış ve mekan kurgusu bu sayede tamamlanmıştır. Kobalt mavisi zemin üzerinde ise altın ile renklendirilmiş çok sayıda irili ufaklı bulut motifleri yer almaktadır. Burak üzerinde ve yüzü örtülü bir biçimde betimlenmiş Hz. Muhammed kompozisyonun merkezindedir ve etrafındaki yedi melek figürü, en alt, Peygamber figürünün sağ ve sol yanı ve en üst kısım olmak üzere yatay eksenlere yerleştirilmiştir. En altta görülen üç melekten en sağdaki, elinde altın uzun bir sancak direğinin ucuna takılmış bir sayfa ya da kitaba benzer bir obje tutmaktadır (Resim 3). Tekin'e göre (2000: 348),

> "16. yüzyıl sonu Sâfevi Dönemi tasvirlerinde, özellikle Kısas'ı Enbiyâ yazmalarında bulunan tasvirlerde, bir meleğin taşıdığı kitap mi'rac gecesi tamamlandığı söylenen Bakara suresini, dolayısıyla da Kur'an-ı Kerim'i simgeliyor olabilir. Mevlâna'nın anlattığına göre mi'rac gecesi 90.000 sır Peygambere açılmıştır. Kitap Allah'ın verdiği bu sırları da simgeliyor olabilir".

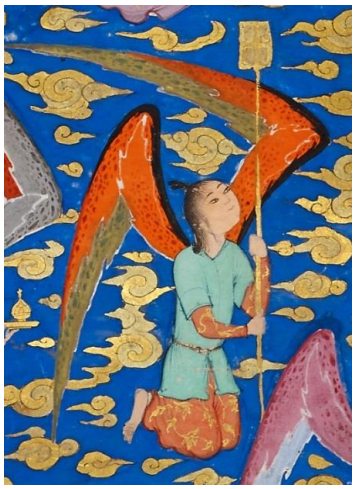

Resim 3. Bir sayfa ya da kitap taşıyan melek figürü (detay), *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 226b, (Bağlantı 1, 2020).

En altta ortadaki melek figürü ise diz çökmüş ve sırtı izleyiciye dönük biçimde betimlenmiştir; elinde altın bir buhurdanlık tutan figür, peygamberin bulunduğu yerin güzel koktuğunu veya güzel kokması gerektiğini simgeliyor olabilir (Tekin, 2000: 347). Bu figürün solundaki melek ise elinde altın, kapaklı bir kâse taşımaktadır. Bu melek figürünün elinde kâse taşıması, "Mescid-i Aksa'da Peygambere birinin içinde süt, diğerinin içinde şarap (şerbet ya da bal) bulunan iki kap (bazı rivayetlerde içi su dolu üçüncü bir kabın varlığından söz edilmektedir) sunulmuş olmasını sembolize etmektedir." (Köksal, 1966: 32'den aktaran Tekin, 2000: 348).

Peygamber figürünün sağındaki melek figürünün Cebrail olduğu düşünülmektedir. Bu melek peygamberin önünde, başı peygambere doğru dönük ve sağ eliyle adeta ona yolu göstererek rehberlik etmektedir. Peygamberin solundaki melek figürü ise bakışlarını sola, sahnenin dışına doğru yöneltmiş ve elinde altın bir buhurdanlık tutmaktadır.

Kompozisyonun üst kısmında yer alan iki melek figürü, ellerindeki alev dolu altın kâseyi peygambere doğru uzatmıştır. Mi'rac sahnelerine özgü karakteristik unsurlardan biri olan alev dolu kâseler, İslam inancında ışığın hem Allah'ı hem de doğru yolu (İslamiyet'i) simgelemesi ve meleklerin sunduğu ateşin ilahi bir nûr olarak kabul edilmesinden dolayı betimlenmişlerdir (Tekin, 2000: 348).

SBB Diez 3'te kayıtlı *Kısas-ı Enbiyâ* nüshasında varak 226b'de yer alan Hz. Muhammed'in Mi'racı konulu diğer minyatür, dikeyde dikdörtgen bir çerçeve içinde düzenlenmiştir (Resim 2). Kompozisyonun alt ve üst kısmında cetvellerle zeminden ayrılmış yazı alanları görülür. Üst satırda: "…ve yola çıktım ki yol yok ki seni ulaştırdı ve senden menfaat ve zarar yoktur sonra"; alt satırda ise: "Burak'ın üzerine oturdum ve Mekke'den Beytü'l-Makdis'e getirdim eğer Burak'ın ayağına bir dağ gelirse (?)" yazmaktadır.

SBB Diez 3, varak 226b'deki kompozisyonda da aynı şekilde, Burak'ın sırtına binmiş Hz. Muhammed figürü merkeze yerleştirilmiş ve önünde ona yol gösteren melek figürü Cebrail yer almaktadır. Bu kompozisyonda meleklerin peygamber figürünün etrafındaki düzenlemesi dairesel bir hat üzerinde oluşturulmuştur. Kompozisyonun en alt kısmında peygamber figürüne doğru alev dolu altın kâse ve diğer yanında buhurdanlık tutan figürler, varak 2a'dakine benzer şekilde betimlenmiştir.

SBB Diez 3, varak 2a'daki minyatürden farklı olarak burada, en altta sağda secde etmiş halde betimlenmiş bir melek figürü bulunmaktadır (Resim 4).

Resim 4. Secde eden melek figürü (detay), *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 226, (Bağlantı 1, 2020).

.

Namazın hem Sunni hem de Şii Müslüman dünyasında Mi'racın hediyesi olduğuna inanılmaktadır çünkü inanışa göre, namaz esasen Mi'rac yolculuğunda Hz. Muhammed'in ziyaret ettiği farklı gök katlarındaki meleklerin ibadet şekillerinin bir toplamıdır ve beş vakit olarak Mi'rac hadisesinde emredilmiştir (Deniz, 2019: 231). Burada görülen secde etmiş melek figürü, muhtemelen bu inanışı simgelemektedir

15. ve 19. yüzyıllar arasında üretilen, Hz. Muhammed'in Mi'racını konu alan minyatürlü yazmalarda, aynı tema izlenmiş ve aynı hikâye betimlenmiş olsa da, bazı yazmalarda farklı inanışları ifade eden imgelerin kullanıldığı görülmektedir. SBB Diez 3, varak 226b'de görülen aslan figürünün, bu imgeler arasında en dikkat çekici olanı olduğu söylenebilir (Resim 5). 16. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Safevi dönemi minyatürlü yazmalarında görülen aslan figürü,

Şiiliğin inanç dünyasına ilişkin bir simge olarak ele alınır; ancak Alevi-Bektaşi geleneğinde[iii] de aynı simgesel özellikleri taşır.

Tekin'e göre (2000; 345-346), Safevi Hanedanlığı'nın kurucusu Şah İsmail'in (1487-1524) Mi'rac ile ilgili yazdığı şiirler (miraciyeler), Şiilere özgü bu ikonografinin çözülmesinde yardımcı olmuştur. Alevî-Bektaşî geleneğinde de aynı olan simgesel anlatıma göre, Mi'rac yolculuğunda Sidretü'l-Müntehâ'ya giderken bir aslan tarafından yolu kesilen Hz. Muhammed, elindeki yüzüğü aslana uzatmış, aslan bu sayede sakinleşmiş ve Hz. Muhammed'e yol vermiştir; Hz. Muhammed Allah'ın huzuruna çıktığında ise Allah O'na Hz. Ali'nin suretinde görünmüştür (Ürkmez, 2016: 15-18). Buna göre, Mi'rac minyatürlerinde görülen aslan figürü Hz. Ali'yi simgelemektedir.

SBB Diez 3, varak 226b'de görülen Cebrail figürünün, varak 2a'daki Cebrail figüründen farklı olarak elinde yeşil bir sancak tuttuğu görülür (Resim 5). Kompozisyon genelinde kullanılan renkler ve bulutların biçimi ve dağılımı, Şiraz minyatür üslûbunun özelliklerini taşımaktadır.

Resim 5. Hz. Muhammed ve aslan figürü (detay), *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 226b, (Bağlantı 1, 2020).

'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ*

Dallas Museum of Art (DMA) Keir 3 / 234-290, (varak 2a, 294a, 296b)

DMA Keir 3'te kayıtlı *Kısas-ı Enbiyâ* nüshasındaki 'Hz. Muhammed'in Mi'raca Yükselmesi' konulu minyatürler, varak 2a, 294a ve 296b'de yer almaktadır. 1570-1580 yılları arasına tarihlenen ve Kazvin üslûbunu yansıtan eserin boyutları 35,56 x 24,13 cm'dir; toplam 177 varaktan oluşan eserde 56 minyatür bulunmaktadır (Milstein vd, 1999: 194). SBB Diez 3'te kayıtlı *Kısas-ı Enbiyâ* nüshasında olduğu gibi DMA Keir 3'te de varak 2a, çift sayfa halinde düzenlenmiş olan zahriyede (varak 1b-2a) yer almaktadır (Resim 6). Varak 1b'deki minyatürde Hz. Muhammed bir cminin iç mekanında betimlenmiştir.

DMA Keir 3, varak 2a'daki kompozisyon dikeyde dikdörtgen bir çerçeve içinde düzenlenmiştir. SBB Diez 3'teki Mi'rac minyatürlerinden farklı olarak DMA Keir 3 nüshasındaki Mi'rac minyatürlerinin tamamında, arka plan açık mavi renktedir. Altın ve çeşitli renklerin kullanıldığı bulut motifleri, zeminde boş kalan alanlara yerleştirilmiştir. Burak üzerinde, yüzü örtülü bir biçimde betimlenmiş Hz. Muhammed, kompozisyonun merkezindedir ve etrafındaki yedi melek figürü dairesel bir hat üzerinde düzenlenmiştir. Melek figürleri aynı fizyonomide ve benzer kıyafetler içinde

betimlenmiş; peygamberin sağında Cebrail, solunda ise diğer minyatürlerden farklı olarak omzunda lacivert renkte tülbent taşıyan bir melek bulunmaktadır.

Resim 6. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1570-1580, DMA Keir 3, varak 2a (Bağlantı 2, 2020), (Çizim: Seçil Sever Demir).

Tekin (2000: 347), 1560-1610 arasına tarihlenen İsfahan ekolünden bir minyatürde Peygamberin omzunda tülbent taşıdığını, 16. yüzyıl sonu Kazvin üslübundaki bir başka örnekte ise tülbenti Peygambere uzatırken betimlendiğinden söz etmektedir. Kazvin üslûbunda olan DMA Keir 3, varak 2a'daki bu melek figürü de (Resim 7) kompozisyonlarda nakkaşlar tarafından aynı biçim ve kalıpların tercih edildiğini göstermektedir.

Mi'rac minyatürlerinde görülen 'tülbent', Alevi-Bektaşi geleneğinde, Hz. Muhammed'in 'Kırklar meclisi'ndeyken sarığını yere düşmesiyle tülbentin Kırklar tarafından bölüşülmesi hikâyesine bir göndermedir (Ürkmez, 2016: 15-18). Buna göre, Mi'racın, İslam'ın sufi anlayışları için de önemli bir zemin hazırladığı söylenebilir. "Anadolu Aleviliği kendi erkanının meşruiyetini, Hz. Muhammed'in Mi'racı esnasında aslana verdiği hatem ve Kırklar cemi anlatıları üzerinden sağlamaktadır" (Deniz, 2019: 234).

DMA Keir 3, varak 294a'daki minyatürde, Hz. Muhammed'in Mi'rac yolculuğunda peygamberden biri ile karşılaşması betimlenmiştir (Resim 8). Muhtemelen bu peygamberin, bütün peygamberlerin atası kabul edilen Hz. İbrahim veya Hz. Musa olduğu düşünülmektedir. Minyatür, dikeyde dikdörtgen bir çerçeve içinde düzenlenmiştir. Kompozisyonun alt ve üst kısmında görülen yazı alanlarından üst satırda: "Merhaba ve o da bana sordu ondan sonra vakarlı bir genç gördüm ondan sonra"; alt satırda ise: "yükseklerde güzel yüzlü bir peri (? bir kuş) gördüm ve bana gülümsedi Cibril aleyhisselam." yazmaktadır. Kompozisyonun zemini açık mavi renktedir; beyaz bulut motifleri seyrek bir biçimde zemine serpiştirilmiştir.

İncelenen diğer Mi'rac sahnelerinden farklı olarak bu minyatürde, merkezde yer alan Burak sırtındaki Peygamber ile ona rehberlik eden Cebrail, kompozisyonun soluna yerleştirilmiş diğer Peygamber figürüne doğru yönelmiş halde betimlenmişlerdir. Diğer minyatürlerin tamamında Peygamber ve Cebrail figürünün hareket yönü sağa doğru olmasına rağmen burada ikisi de sola doğru bakmaktadır. Bu sahnede Hz. Muhammed'in Mi'rac yolculuğu sırasında göğün her katında farklı bir peygamberin kendisini karşılaması hadisesinin betimlendiği düşünülmektedir.

DMA Keir 3, varak 296b'deki minyatür, bu nüshanın sonuncu minyatürüdür (Resim 9). Kompozisyonun alt ve üst kısmındaki yazı alanlarından üstte, "verdiler ki Allah bize senin ve ümmetin üzerine salavat ve istiğfar emretti, Cebrail aleyhisselam"; altta ise "bana yolu kat ettirdi. Önüme cennetin hizmetçileri ve sayısız meleklerle birlikte Rıdvan geldi" yazmaktadır.

Resim 7. Omzunda tülbent taşıyan melek figürü (detay), *Kısas-ı Enbiyâ,* 1570-1580, DMA Keir 3, varak 2a, (Bağlantı 2, 2020).

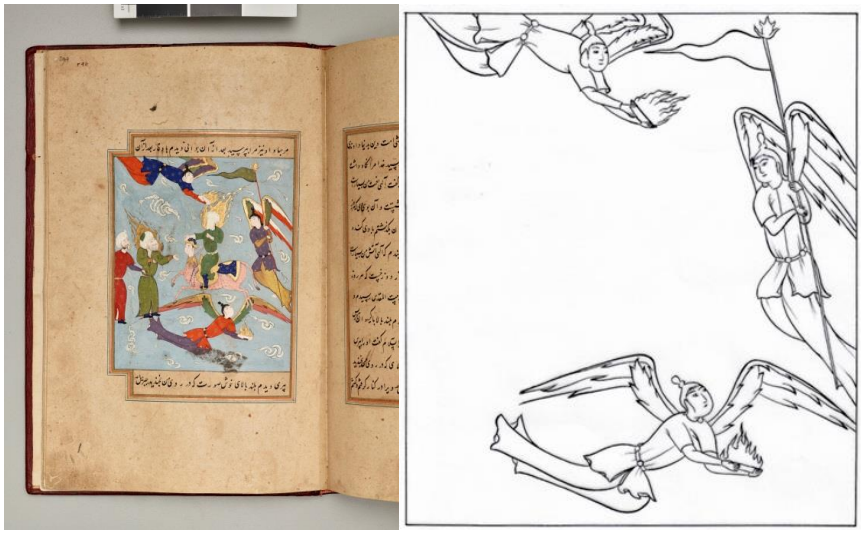

Resim 8. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1570-1580, DMA Keir 3, varak 294a (Bağlantı 2, 2020), (Çizim: Seçil Sever Demir).

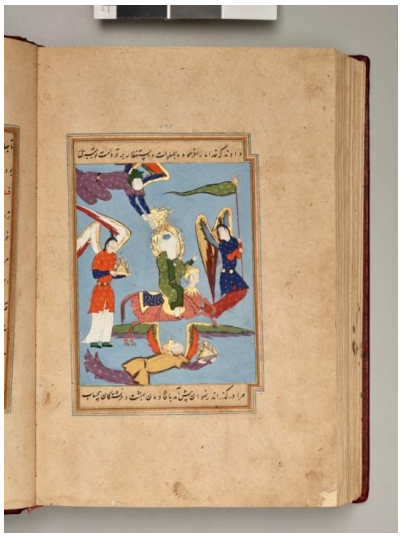

Resim 9. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1570-1580, DMA Keir 3, varak 296b (Bağlantı 2, 2020), (Çizim: Seçil Sever Demir).

Kompozisyonda zemin, DMA Keir 3 nüshasındaki Mi'rac minyatürlerinin tamamında görülen açık mavi renktedir; ancak diğerlerinden farklı olarak zeminde bulut motifine yer verilmemiştir. Peygamberin sağındaki Cebrail ile ellerinde alev dolu altın kâseleri tutan meleklerin yerleştirilmeleri, Mi'rac sahnelerinin tipik kalıplarını tekrar etmektedir.

Sonuç

İncelenen iki minyatürlü *Kısas-ı Enbiyâ* nüshasında Hz. Muhammed'in Mi'racını konu alan beş farklı minyatür, 16. yüzyılın son çeyreğinde Şiraz ve Kazvin ekollerinin etkisinde üretilmiştir. Şiilik ve Alevi-Bektaşi geleneklerinin Mi'rac hadisesi bağlamında simgesel izlerini taşıyan bu minyatürler, özellikle din konulu yazmaların resimlenmesinde bir 'imgeler sözlüğü'nün varlığını hissettirir. Söz konusu *Kısas-ı Enbiyâ* nüshalarının öncülleri olan ve 15. yüzyıldan itibaren tarihlenen bu tür minyatürlü yazmalarda Mi'rac hadisesine ilişkin benzer kompozisyonlarla birlikte belirgin imgelerin kullanılmasında 'tekrar'ın, geleneksel olmanın koşulu ve sanatçılar arasındaki kolektif çalışmanın da göstergesi olduğu düşünülebilir.

Tekin'e göre (2000: 344), 16. yüzyılın ikinci yarısında, Safevi döneminde Şiiliğin İran'da öne çıkması ve Osmanlı Devleti'yle süregelen Suni-Şii çekişmesi, her iki tarafa ait önemli dinî kişileri ve hayatlarını anlatmaya yönlendirmiştir. Bu noktada, 16. yüzyılın son çeyreğinde resimlenmiş Nîsâbûrî'nin (Sa'lebi'nin) *Kısas-ı Enbiyâ* nüshalarındaki Mi'rac minyatürleri önem kazanmaktadır. Esasen, farklı *Kısas-ı Enbiyâ* nüshalarındaki Mi'rac minyatürlerinin tamamında tekrarlanan ve oturmuş bir ikonografi söz konusudur.

İncelenen beş minyatürde kompozisyon kurgusunun aynı unsurlar ve süsleme elemanlarıyla meydana getirildiği açıktır. Yazma eserlerin (kitapların) alışılmış biçimi dikkate alındığında, kompozisyonlar sayfa düzenine uygun olarak dikeyde dikdörtgen bir alanın içinde düzenlemiştir. Göğün katlarını çıktığı Mi'rac yolculuğunda Burak üzerindeki Peygamber ve etrafındaki melekler, zeminin mavi renkte olduğu bir gökyüzü tasavvuru üzerine yerleştirilmişler; bu ifadeyi güçlendirmek için de minyatürde sanatında üslûbu yansıtan en önemli unsurlardan olan bulut motifleri kullanılmıştır. Yalnızca DMA Keir 3, varak 296b'deki minyatürde bulut motifi görülmez (Resim 10-11).

Resim 10. Bulut motifi (detay), SBB Diez 3, varak 2a (üstte); varak 226b (altta). (Bağlantı 1, 2020).

Minyatürlerin tamamında kompozisyonun merkezine yerleştirilen Peygamber, yalnız SBB Diez 3, varak 2a'da (Resim 11) kahverengi elbise ile betimlenmiştir; diğer dört minyatürde görülen yeşil elbiseli Peygamber figürü, genel olarak Mi'rac konulu minyatürlerde görülen yaygın bir kullanımdır. Beş minyatürde de Peygamberin yüzü peçelidir ve başının etrafında alev formunda altınla boyanmış bir hale vardır; bu hale, Peygamber'in kutsallığına ve önemine işaret eder.

Resim 11. Bulut motifi (detay), DMA Keir 3, varak 2a (üstte), varak 294a (altta), (Bağlantı 2, 2020)..

Resim 12. Kahverengi giysili Peygamber figürü (detay), SBB Diez 3, varak 2a, (Bağlantı 2, 2020).

Benzer biçimde, minyatürlerin tamamında görülen ve Mi'rac konulu minyatürlerin en önemli simgesel unsuru olan Burak figürünün beş minyatürde de benzer şekilde betimlendiği söylenebilir. Türk-İslam edebiyatında Mi'racı konu edinen eserlerde (mi'racnâme ve mi'râciye) Burak, "… deve, at veya katırdan küçük, merkepten büyüktür. Gövdesi ata benzer, boynu deve boynu, yüzü insan yüzü gibi olup hûrilerden güzel ve cennet âhûlarının bile gıpta ettiği bir varlıktır" şeklinde tarif edilmektedir (Uzun, 1992: 417). Buna ek olarak, "… içinde yer aldığı kompozisyonlar değişik olmakla birlikte bu eserlerin hemen hepsinde Burak genellikle edebî eserlerde rastlanan özellikleriyle çizilip renklendirilmiştir. Ayrıca Sa'lebî'den (ö. 1035) beri bazı kaynaklarda tekrar edildiği üzere, örgülü saçları iki yanından sarkık dişi bir melek şeklinde başında bir tac ile resmedilmiştir" (Uzun, 1992: 418). Buna göre, incelenen beş minyatürde de Burak'ın bu özellikleriyle betimlendiği görülmektedir.

Her ne kadar Mi'rac hadisesi ile ilgili metinlerin yer aldığı edebî eserler, betimlemeleri yapan sanatçılar tarafından dikkate alınmış olsa da, farklı üslûp ve inanışlardan kaynaklanan özgün etkilerin de minyatürlere dahil olduğu düşünülebilir. Örneğin, SBB Diez 3, varak 226b'de görülen (Resim 12) edebî eserlerde 'kısa kuyruklu' ya da 'aslan kuyruklu' şeklinde tarif edilen Burak'ın kuyruğu, bir tavuskuşu kuyruğu şeklinde betimlenmiştir; bu minyatürde sanatçının kendi isteğiyle bunu süsleme amaçlı yaptığı düşünülebilir.

Beş minyatürde de meleklerin aynı fizyonomide oldukları, aynı yüz hatlarıyla ve aynı tarzda kıyafetlerle betimlendikleri görülür. Aralarında, Peygamber'e yol gösterme görevini taşıyan Cebrail figürü, elinde taşıdığı yeşil sancak ve Burak'ınki ile benzer olan başlığıyla diğer meleklerden ayrılır. Melek figürlerinin tamamı, yuvarlak yüzlü, beyaz tenli, çekik kaş ve göz yapısında, zülüflü siyah saçlarını tepede toplamış şekilde betimlenmiştir. Yalnızca SBB Diez 3, varak 226b'deki Cebrail figürünün yeşil üzerine altın işlemeli başlık taktığı görülür. Cebrail figürü, SBB Diez 3, varak 2a'daki figür hariç, diğer minyatürlerde yeşil bir sancak taşırken; SBB Diez 3, varak 226b'de ise uzun ince bir yeşil sancak taşımaktadır.

Resim 13. Tavuskuşu kuyruklu Burak figürü (detay), SBB Diez 3, varak 226b, (Bağlantı 2, 2020).

Beş minyatürde de meleklerin aynı fizyonomide oldukları, aynı yüz hatlarıyla ve aynı tarzda kıyafetlerle betimlendikleri görülür. Aralarında, Peygamber'e yol gösterme görevini taşıyan Cebrail figürü, elinde taşıdığı yeşil sancak ve Burak'ınki ile benzer olan başlığıyla diğer meleklerden ayrılır. Melek figürlerinin tamamı, yuvarlak yüzlü, beyaz tenli, çekik kaş ve göz yapısında, zülüflü siyah saçlarını tepede toplamış şekilde betimlenmiştir. Yalnızca SBB Diez 3, varak 226b'deki Cebrail figürünün yeşil üzerine altın işlemeli başlık taktığı görülür. Cebrail figürü, SBB Diez 3, varak 2a'daki figür hariç, diğer minyatürlerde yeşil bir sancak taşırken; SBB Diez 3, varak 226b'de ise uzun ince bir yeşil sancak taşımaktadır.

Minyatürlerde yer alan melek figürleri için *Kısas-ı Enbiyâ* metninde "Cennet Hizmetçileri" olarak genel bir tanımlama yapılmış olsa da bu figürler minyatürlerde, üstelendikleri görevlere göre betimlenmişlerdir. Peygamber'e rehberlik eden Cebrail dışındaki diğer melekler, elinde içecek kâsesi taşıyanlar, nur kâsesi taşıyanlar, buhurdan taşıyanlar, secde edenler ve Kur'an taşıyanlar olarak sınıflandırılabilir.

Safevi dönemi minyatürlü yazma üretiminin 'kitabhâne' geleneğiyle, baş nakkaşın yönetimindeki nakkaşlar tarafından, kompozisyon kalıbı kullanılarak, kolektif çalışmanın ürünü olarak yapıldıkları bilinmektedir. Bu kapsamda muhtemelen sipariş üzerine yapılan bu yazma eserlerdeki Mi'rac kompozisyonlarının da birbirine benzer kompozisyon düzeninde tasarlanmış olmaları nedeniyle kompozisyon kalıbı kullanılarak tasarlanmış oldukları düşünülebilir. Sonuç olarak, edebiyat ve minyatür sanatı alanında geniş yer bulmuş ve zengin bir repertuara sahip bu eserler, İslam kültür tarihi açısından birer kaynak olmakla birlikte, dönemlerinin sanat üretimini ve imgesel eğilimlerini göstermeleri bakımından önem taşımaktadır.

NOTLAR

[i] İsrâ Suresi 1. Ayet "Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir." (Bağlantı 3, 2020).

[ii] Uzun'a göre (2009: 152) İslâm edebiyatında ve tefsirlerdeki açıklamalar göz önüne alındığında 'sidre', "… Hz. Peygamber Allah'ın huzuruna varmadan önce cennetü'l-me'vâda Cebrâil'i yanında bıraktığı mübarek bir ağaçtır". Uludağ'a göre (2009: 151), "sözlükte, 'Arabistan kirazı denilen hoş gölgeli nebk ağacı' anlamındaki sidre ile müntehâ kelimesinden oluşan sidretü'l-müntehâ terkibi, 'son noktada bulunan sidre' anlamına gelir. Terim olarak 'Hz. Peygamber'in Mi'rac gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç veya makam' diye açıklanabilir… Sidre hakkındaki hadislerden hareketle İslâmî kaynakların çoğunda cennetten çıkan, ikisi zâhir, ikisi bâtın dört nehrin bu ağacın altından doğduğu bilgisi yer almıştır".

[iii] Ürkmez'e göre (2016: 15-18), Alevi-Bektaşi geleneğinde Mi'rac hadisesi şöyledir: "Cebrail tarafından davet edilen ve beli bağlanan Hz. Muhammed onun rehberliğinde Mi'rac yolculuğuna başlamıştır. Sidretü'l-Müntehâ'ya varmadan önce ya da orayı geçtikten sonra yolu bir aslan tarafından kesilen Hz. Muhammed, Allah'ın buyruğu ya da Cebrail'in tavsiyesi ile peygamberlik mührü bulunan yüzüğünü çıkartarak aslanın ağzına uzatmıştır. Verilen yüzük ile sakinleşen aslan önünden çekilerek peygambere yol vermiştir. Allah'ın, makamına ulaşan Hz. Muhammed ile bin bir ya da doksan bin kelâm konuştuğu belirtilmektedir. Ayrıca Allah, kudret eliyle aralarında yer alan perdenin altından Hz. Muhammed'e cennet yemeklerinden ikram etmiştir. Hz. Muhammed, kendisine uzanan Allah'ın kudret eli üzerinde, aslana vermiş olduğu yüzüğün bulunduğunu fark etmiştir. Sonrasında ise pençe ya da tarik erkânından geçirilmiştir. Allah bizzat kudret eliyle ya da kudret elinde bulunan tarik isimli değnek ile Hz. Muhammed'in sırtına vurarak onu erkândan geçirmiştir. Erkândan geçen peygamber, Allah'ın cemâlini görmek istemiştir. Allahu Te'âlâ, ona Hz. Ali suretinde göründükten ya da Hz. Ali'nin sesi ile hitap ettikten sonra torunları Hasan ve Hüseyin'e hediye olarak götürmesi için bir salkım cennet üzümü ikram etmiştir. Peygamber, Allah'ın huzurundan ayrılırken elindeki salkımdan bir üzüm tanesini yanı başında beliren ve şey'ullah dileyen Selman-ı Farisi'nin keşkullahına koymuştur. Kırklar, peygamberden bu üzüm tanesini kendilerine pay etmesini isterler. Hz. Muhammed, bir üzüm tanesini kırk kişiye nasıl bölüştüreceğini düşünürken Cebrail Allah'ın emri ile cennetten bir tabak alıp peygamberin yardımına yetişir. Hz. Muhammed, üzüm tanesini Ay'ı iki parçaya böldüğü parmağı ile ezer ve sulandırarak şerbet haline dönüştürür. Bu esnada, üzerinde aslana verdiği yüzüğün bulunduğu kudret elinin; peygamberin parmağı üzerine gelerek ona yardım ettiği de belirtilmektedir. Peygamberin hazırladığı şerbeti içen kırklar, mest olurlar ve üryan vaziyette semaha girerler. Semaha dâhil olan Hz. Muhammed'in başında bulunan taçtaki sarık yere düşer. Yere düşen sarık, kırklar tarafından alınarak kırk parçaya bölünür. Kırklar bu parçaları bellerine bağlarlar".

Kaynaklar

Ağırakça, Ahmet. "Kaynaklar Işığında İsrâ ve Mi'rac Olayı", Artuklu Akademi 1/2 (2014): 1-30.

And, Metin. *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası,* İstanbul: Akbank Yayınları, 1998.

Deniz, A. Çağlar. "Mucizenin İkonografisi: Miraç ve Miraçnameler", Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi 19 (2019): 225-284.

Gruber, Christiane J.. *The Timurid Book of Ascension (Mi'rajnama): A Study of Text and Image in a Pan-Asian Context*. Valencia: Patrimonio, 2008.

Gürkan, Duygu Özge. "Arap Harfli Metinlerde Sözbaşı *K-/G-* Ayrımı İçin Yeni Bir Tanık", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9/47 (Aralık 2016): 71.

Kaplan, Necla. *Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 980 Numaralı Kısas-ı Enbiyâ Nüshası ve Tasvirleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2013.

Karadaş, Cağfer. "İsra-Mi'rac Hadisesi: Mahiyeti ve Gerçekliği", Kisbu İlahiyat Dergisi 1 (Haziran 2019): 55-73.

Milstein, Rachel; Rührdanz, Karin. and Schmitz, Barbara. *Stories of the Prophets: Illustrated Manuscripts of Qisas al-Anbiya*, California: Mazda Publisers, 1999.

Şengül, İdris. "Kıssa", TDV İslâm Ansiklopedisi 25, (2002): 498-501.

Tanındı, Zeren. *Siyer-i Nebi*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1984.

Tarih-i Taberi, Çev. M. Faruk Gürtunca, C. I, İstanbul: Sağlam Yay., 2013.

Tekin, Başak Burcu. " İslam Sanatı Resimli El Yazmalarında Hz. Muhammed'in Aslan Tasvirli Mi'rac Sahneleri", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 9 (2000): 343-357.

Uludağ, Süleyman. "Sidretül-Münteha", TDV İslâm Ansiklopedisi 37 (2009): 151-152.

Uzun, Mustafa. "Burak", TDV İslâm Ansiklopedisi 6 (1992): 417-419.

Ürkmez, Ertan. *Türk-İslâm Mitolojisi Bağlamında Mi'râç Motifi ve Türkiye Kültür Tarihine Yansımaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016.

Yavuz, Salih Sabri. "Mi'rac", TDV İslâm Ansiklopedisi 30 (2005): 132-135.

Yılmaz, Emine; Demir, Nurettin. "Sa'lebi'nin Kitabul Araisi'l-mecalis fi kısasi'l- enbiya'sının Anadolu Sahasında Yapılmış Çevirileri", Journal of Turkish Studies, Cem Dilçin Armağanı 33/II (2009): 357-370.

Yılmaz, Rahile. "Siyer Kitaplarında Mirâc Mucizesinin Ele Alınması", *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2016): 33-50.

Bağlantılar

Bağlantı 1: https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/ Erişim Tarihi [04/04/2020].:
Bağlantı 2: https://collections.dma.org/ Erişim Tarihi: [15/03/2020].
Bağlantı 3: https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/17-isra-suresi Erişim Tarihi: [28/03/2020].

Görsel Kaynaklar

Resim 1. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 2a. (https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN615574084&PHYSID=PHYS_0009) [04/04/2020].

Resim 2. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 226b, (https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN615574084&PHYSID=PHYS_0458&DMDID=DMDLOG_0022) [04/04/2020].

Resim 3. Bir sayfa ya da kitap taşıyan melek figürü (detay), *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 226b.

(https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN615574084&PHYSID=PHYS_0458&DMDID=DMDLOG_0022) [04/04/2020].

Resim 4. Secde eden melek figürü (detay), *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 226b,

(https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN615574084&PHYSID=PHYS_0458&DMDID=DMDLOG_0022) [04/04/2020].

Resim 5. Hz. Muhammed ve aslan figürü (detay), *Kısas-ı Enbiyâ,* 1577, SBB Diez 3, varak 226b,

(https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN615574084&PHYSID=PHYS_0458&DMDID=DMDLOG_0022) [04/04/2020].

Resim 6. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1570-1580, DMA Keir 3, varak 2a,

(https://collections.dma.org/artwork/5344493) [15/03/2020].

Resim 7. Omzunda tülbent taşıyan melek figürü (detay), *Kısas-ı Enbiyâ,* 1570-1580, DMA Keir 3, varak 2a,

(https://collections.dma.org/artwork/5344493) [15/03/2020].

Resim 8. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1570-1580, DMA Keir 3, varak 294a,

(https://collections.dma.org/artwork/5344493) [15/03/2020].

Resim 9. 'Hz. Muhammed'in Mi'rac'a Yükselmesi', *Kısas-ı Enbiyâ,* 1570-1580, DMA Keir 3, varak 296b,

(https://collections.dma.org/artwork/5344493) [15/03/2020].

Resim 10. Bulut motifi (detay), SBB Diez 3, varak 2a, 226b.

(https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN615574084&PHYSID=PHYS_0009) [04/04/2020].

Resim 11. Bulut motifi (detay), DMA Keir 3, varak 2a (üstte), varak 294a (altta),

(https://collections.dma.org/artwork/5344493) [15/03/2020].

Resim 12. Kahverengi giysili Peygamber figürü (detay), SBB Diez 3, varak 2a,

(https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN615574084&PHYSID=PHYS_0009) [04/04/2020].

Resim 13. Tavuskuşu kuyruklu Burak figürü (detay), SBB Diez 3, varak 226b,

(https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN615574084&PHYSID=PHYS_0458&DMDID=DMDLOG_0022) [04/04/2020].

THE ILLUSTRATIONS OF MIRAJ (ASCENSION) IN NÎSÂBÛRÎ'S (SA'LEBİ) KISAS-I ENBİYÂ MANUSCRIPTS

Seçil SEVER DEMİR, Filiz ADIGÜZEL TOPRAK

Abstract

In this paper, five different illustrations with the theme of 'Prophet Muhammed's Miraj (Ascension)' found in two illustrated copies of Nîsâbûrî's literary work titled Kısas-ı Enbiyâ dated 16th century, are examined in terms of composition and figures. Two of these illustrations are included in the Kısas-ı Enbiyâ, produced in Shiraz in the second half of the 16th century, registered in the 'Diez A fol.3' collection of Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin State Library). The other three illustrations are included in the Kısas-ı Enbiyâ, produced in Kazvin between 1570-1580, registered in the 'Keir3' collection of the Dallas Museum of Art (Dallas Art Museum). In the Islamic tradition, the 'Miraj' (Ascension) narrates the journey of Muhammad from Mecca to Jerusalem and from there to the skies. In Islamic book arts, manuscripts with Miraj depictions produced between the 15th and 19th centuries show that Miraj is a popular and accepted subject. In the illustrations examined within the scope of this study, the same composition setup was followed. Due to the subject of Miraj, the common figures seen in illustrations are Muhammed, Burak, Gabriel and other angels. These figures, which are defined as 'Heavenly Servant Angels' in the text of Kısas-ı Enbiyâ, can be classified as the ones carrying incense burners; carrying the bowl of light filled with fire; carrying the beverage bowls offered to Muhammad and the ones that prostrate and carry the Quran page. Accordingly, each figure is evaluated in terms of its place in the composition, features of form and style; comparisons are made about the common and different aspects of the figures. In addition, the figures are drawn individually, independent of the composition, in order to present a detailed analysis of their form. The aim of this paper is to investigate the formal features of figures and other visual elements in the depiction of the 'Mi'raj' and to evaluate the contribution of visual expression to cultural and symbolic repertoire through illustrations.

Keywords: Nîsâbûrî (Sa'lebi), Qisas al-Anbiyâ, Miraj, sngel figure, art of miniature painting